ISSN -2583-147X (P), Vol.- 10, Issue No.III, June 2024
Bastabatara Pariprakash Prachee
Peer Reviewed and Referred Research Journal

Received	Reviewed	Accepted	Published
10-April-2024	08-May-2024	20-May-2024	01-June-2024

ତତ୍ତ୍ୱାର୍ଥ-ଦର୍ଶନର ଅନ୍ୟତମ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ନିଦର୍ଶନ 'ଅଷ୍ଟାବକ୍ର ଗୀତା'

ଶ୍ରୀ ପ୍ରୀତମ ରାଉତ, ଡକ୍ଟର ରୁଦ୍ରନାରାୟଣ ମହାପାତ୍ର

୧. ଉପକ୍ରମ :

ଭାରତୀୟ ଆଧ୍ୟାତ୍ମ ଦର୍ଶନର ସାର ନିର୍ଯାସ ବ୍ରହ୍ମତତ୍ତ୍ୱରେ ସନ୍ନିହିତ । ଜ୍ଞାନର ବିପୁଳ ଦିଗନ୍ତକୁ ଫେଡିକରି କତିପୟ ମନୀଷୀ, ବ୍ରହ୍ମତତ୍ତ୍ୱର (୧) ଯଥାର୍ଥ ବ୍ୟାଖ୍ୟାନ କରିବାରେ ସମର୍ଥ ହୋଇଅଛନ୍ତି । ତତ୍ତ୍ୱର ନିରସ କଠିନ ଆଭରଣକୁ ନିଜର ଗଭୀର ପ୍ରଜ୍ଞା ଦ୍ୱାରା ଚେତନାର ସୂକ୍ଷ୍ମାତିସୂକ୍ଷ୍ମ ଅନ୍ତଃସ୍ରୋତରେ ଭେଦକରି ଜଗତ ନିକଟରେ ପ୍ରସ୍ତୁତ କରିଛନ୍ତି ମହିମ୍ନ ଭାଷ୍ୟ(୨) । ଭାରତୀୟ ଉପମହାଦ୍ୱୀପରେ ଜ୍ଞାନସ୍ରୋତ ଗୁରୁ-ଶିଷ୍ୟ ପରମ୍ପରାରୁ (୩) ନିଃଶ୍ରୁତ । ତପୋନିଷ୍ଠ ଗୁରୁଙ୍କର ଯାବତ୍ ଜୀବନ ସଞ୍ଚିତ ବିଦ୍ୟାକୁ ଶିଷ୍ୟଟି ଅକପଟ ଭାବରେ ଗ୍ରହଣ କରି ନେଇ ପ୍ରଜ୍ଞାଚକ୍ଷୁ ଉନ୍ମୀଳିତ କରେ । ଅଧ୍ୟାତ୍ମ ଦର୍ଶନର ତତ୍ତ୍ୱାର୍ଥ ବିଭିନ୍ନ ଗ୍ରନ୍ଥରେ ସନ୍ନିବିଷ୍ଟ ହୋଇଅଛି । ବେଦ, ବେଦାନ୍ତ, ଉପନିଷଦ୍, ସଂହିତା, ପୁରାଣ, ମହାକାବ୍ୟ ଆଦିରେ ବ୍ରହ୍ମ-ଦର୍ଶନର (୪) ସୁପ୍ରତୁଳ ଦେଖିବାକୁ ମିଳିଥାଏ । ମାତ୍ର ସେଗୁଡିକୁ ସରଳୀକୃତ କରି ତାହାର ଯଥାଯଥ ବ୍ୟାଖ୍ୟାନ କରିବା ଅୟାସସାଧ କର୍ମ । ଖୁବ୍ ନଗଣ୍ୟ ସଂହିତା ଏପରି କରିବାରେ କ୍ଷମ ହୋଇଛନ୍ତି । ସେହି ସଂହିତାମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ ଗୀତା ସର୍ବୋତ୍କୃଷ୍ଟ (୫) । ଭାରତ ବର୍ଷରେ ଗୀତା ରଚନାର ଗୌରବଶାଳୀ ପରମ୍ପରା ରହିଅଛି । ଅଗଣନ ଗୀତା ଭାରତ ବର୍ଷରେ ସଂକଳିତ ହୋଇଅଛି । କିନ୍ତୁ ବିଡ଼ମ୍ବନାର ବିଷୟ ଏହି ଗୀତା ରଚନା ପରଂପରାରେ 'ଭଗବଦ୍ ଗୀତା'କୁ ଆମର ଆଲୋଚକଗଣ ଯେତିକି ଅଧିକ ଆଲୋଚନା କରିଛନ୍ତି, ତାହା ତୁଳନାରେ ଅଷ୍ଟାବକ୍ର ଗୀତା ତାହାଠାରୁ ଅଧିକ ଆଲୋଚନା ହୋଇନାହିଁ । ଏଣୁ ଏହି ଦିଗରେ ବିଶେଷ ଆଲୋଚନା ଓ ଭଗବଦ୍ ଗୀତାଠାରୁ ଏହାର ଜ୍ଞାନ ଅନ୍ୱେଷାର ଭିନ୍ନ ବିଶେଷତ୍ୱକୁ ବ୍ୟାପକ ଆଲୋଚନା କରିବାର ଆବଶ୍ୟକତା ରହିଛି ।

୨. ମହାଭାରତୀୟ ଜ୍ଞାନ-ଉପଖଣ୍ଡରେ ଗୀତା ରଚନା ଓ ଆଲୋଚନାର ପରଂପରା :

ପ୍ରତ୍ୟେକ ଗୀତାର ମୂଳ ସ୍ୱରୂପ ହେଉଛି ଦାର୍ଶନିକ ଅଭିଦୃଷ୍ଟାର ପ୍ରଖର-ଉନ୍ମୁଖତା । 'ଗୈ' ଧାତୁରୁ ନିଷ୍ପନ୍ନ ଗୀତା ଶବ୍ଦର ଅର୍ଥ ହେଉଛି ଗୀତ । ଯାହା ଆବୃତ୍ତି ଅଥବା ଗାନ ଯୋଗ୍ୟ । 'ଗୁରୁ-ଶିଷ୍ୟ କଥୋପକଥନ ଛଳରେ ଆତ୍ମବିଦ୍ୟାର ଉପଦେଶ ହିଁ ଗୀତା' ।୬ ।

ଯେତେ ଗୀତା ରଚନା କରାଯାଇଛି ତନ୍ମଧ୍ୟରୁ 'ଭଗବଦ୍ ଗୀତାକୁ' ଉତ୍କୃଷ୍ଟ ଉଦାହୃତ ରୂପେ ଗ୍ରହଣ କରାଯାଇପାରେ । ଗୀତା ନାମ ଶୁଣି ଦେଲେ ସମସ୍ତଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ 'ଭଗବଦ୍ ଗୀତା'ର ଭାବ ଉଦ୍ରେକ ହୋଇଥାଏ । ଏହା ସତ୍ୟ ଯେ ଗୀତାର ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ତଥା ଦାର୍ଶନିକ ମୂଲ୍ୟର ପଟାନ୍ତର ନାହିଁ । ଭାରତୀୟ ଧର୍ମ ଦର୍ଶନରେ 'ଭଗବଦ୍ ଗୀତାର' ଅସପନ୍ ବିସ୍ତାର ରହିଅଛି । "ଗୀତା ପାଠକଲେ ଏହା ସ୍ପଷ୍ଟ ହୁଏ ଯେ, ଗୀତାର ରଚୟିତା ବସ୍ତୁତଃ ଏହିପରି ଜଣେ ଉଚ୍ଚ ଜୀବନ, ଉଚ୍ଚ ଚିନ୍ତା ଓ ଉଚ୍ଚକୋଟିର କବି ଥିଲେ । ସେପରି ସେ ମଧ୍ୟ ଥିଲେ ବୋଧହୁଏ ଉଚ୍ଚକୋଟିର ଧର୍ମ ସାଧକ । ସେ କେବଳ କୌଣସି ଏକ ବିଶେଷ ତତ୍ତ୍ୱର ପ୍ରଚାରକ ମାତ୍ର ନଥିଲେ । ତାଙ୍କର ସମସାମୟିକ କାଳରେ ସେ ବିବିଧ ଧର୍ମତତ୍ତ୍ୱ ତଳେ ଯେଉଁ ସାର୍ବଜନୀନତା ଦେଖିବାକୁ ପାଇଥିଲେ, ସେ ତାହାହିଁ ପ୍ରକାଶ କରିବାକୁ ଇଚ୍ଛା କରି ଗୀତା ଲେଖିବାକୁ ଯାଇଛନ୍ତି ଏବଂ ଭାରତର ସମସାମୟିକ ନାନା ଧର୍ମବାଦର ଅପସାରିତ କରି ସେ ନିଜର ସ୍ୱକୀୟ ଜୀବନ ଦର୍ଶନ ଭାବରେ ଏକ ନୂତନ ଉଦାର ତତ୍ତ୍ୱ ଉପସ୍ଥାପିତ କରି ଯାଇଛନ୍ତି । ଗୀତା ଖୁବ୍ ସମ୍ଭବତଃ ଭାରତବର୍ଷରେ ଯେତେବେଳେ ଏକ ଘୋର ରାଷ୍ଟ୍ରିକ ଓ ସାମାଜିକ ଅରାଜକତା ବା ପରିବ୍ୟାପ୍ତ ଜାତୀୟ ନୈରାଶ୍ୟର ସମ୍ମୁଖୀନ ହୋଇଥିଲା, ସେହି ସମୟରେ ଏହି ସମଗ୍ର ଉପମହାଦେଶକୁ ନୂତନ କର୍ମ ପ୍ରେରଣା, ନୂତନ ଉଦ୍ୟମ ଓ ଉତ୍ସାହ ଯୋଗାଇବା ପାଇଁ ଲେଖାଯାଇଥିଲା ।୭ ।

‘ଭଗବଦ୍ ଗୀତା’ ଛଡ଼ା ଅନେକ ଗୀତା ମହାଭାରତୀୟ ପୃଷ୍ଠଭୂମିରେ ନିଜର ମହିମ୍ନ ମହତ୍ତ୍ୱକୁ ବଜାୟ ରଖିପାରିଛନ୍ତି । ଭଗବଦ୍ ଗୀତାକୁ ବାଦ ଦେଇ କେବଳ ମହାଭାରତ ମହାକାବ୍ୟରେ ହିଁ ଅନେକ ଗୀତା ଦେଖିବାକୁ ମିଳିଥାଏ ଯଥା- ଅନୁଗୀତା (୧୬ଶ ଅଧ୍ୟାୟ, ଅଶ୍ୱମେଧ ପର୍ବ), ପରାଶର ଗୀତା (ମୋକ୍ଷ ଧର୍ମ ଉପପର୍ବ,ଶାନ୍ତି ପର୍ବ), ପିଙ୍ଗଳ ଗୀତା (ମୋକ୍ଷ ଧର୍ମ ଉପପର୍ବ, ଶାନ୍ତି ପର୍ବ), ବ୍ରାହ୍ମଣ ଗୀତା (ଅଶ୍ୱମେଧ ପର୍ବ), ବୋଧ ଗୀତା (ମୋକ୍ଷଧର୍ମ ଉପପର୍ବ, ଶାନ୍ତି ପର୍ବ), ମଙ୍କି ଗୀତା (ମୋକ୍ଷଧର୍ମ ଉପପର୍ବ, ଶାନ୍ତି ପର୍ବ), ବିଚିଖ୍ୟୁ ଗୀତା (ମୋକ୍ଷଧର୍ମ ଉପପର୍ବ, ଶାନ୍ତି ପର୍ବ), ଶିବ ଶଂପାକ ଗୀତା (ମୋକ୍ଷଧର୍ମ ଉପପର୍ବ, ଶାନ୍ତି ପର୍ବ), ବ୍ୟାଧ ଗୀତା (ମାର୍କଣ୍ଡେୟ ସମସ୍ୟା ଉପପର୍ବ, ବନପର୍ବ), ହାରିତ ଗୀତା (ମୋକ୍ଷ ଧର୍ମ ଉପପର୍ବ, ଶାନ୍ତି ପର୍ବ), ଉତ୍ତର ଗୀତା (ଅଶ୍ୱମେଧ ପର୍ବ),ବୃତ୍ର ଗୀତା (ମୋକ୍ଷଧର୍ମ ଉପପର୍ବ, ଶାନ୍ତି ପର୍ବ) ଏବଂ ପାଣ୍ଡବ ଗୀତା ଅନ୍ୟତମ । ଏହାଛଡା ସଂସ୍କୃତର ବିଭିନ୍ନ ପୁରାଣଗୁଡିକରେ ଅନେକ ଗୀତା ଦେଖିବାକୁ ପାଇଥାଉ ଯଥା- ଅବଧୂତ ଗୀତା (ଦତ୍ତାତ୍ରେୟ ସଂବାଦ, ପଦ୍ମପୁରାଣ), ଅଷ୍ଟାବକ୍ର ଗୀତା (ରାଜା ଜନକ ଏବଂ ଅଷ୍ଟାବକ୍ର ସମ୍ବାଦ, ସନ୍ନ୍ୟାସ ଧର୍ମ), ଈଶ୍ୱର ଗୀତା (ଏକାଦଶ ଅଧ୍ୟାୟ, ଉତ୍ତର ଭାଗ, କୂର୍ମ ପୁରାଣ), ଗଣେଶ ଗୀତା (ଅଧ୍ୟାୟ ସଂଖ୍ୟା ୧୩୮ ରୁ ୧୪୮, ଗଣେଶ ପୁରାଣ), ଦେବୀ ଗୀତା (ଅଧ୍ୟାୟ ସଂଖ୍ୟା ୩୧ ରୁ ୪୦, ସପ୍ତମ ସ୍କନ୍ଧ, ଦେବୀ ଭାଗବତ), ବ୍ରହ୍ମଗୀତା (ସ୍କନ୍ଦ ପୁରାଣ), ଯମ ଗୀତା (୭ମ ଅଧ୍ୟାୟ, ତୃତୀୟ ଅଂଶ, ବିଷ୍ଣୁ ପୁରାଣ), ରାମ ଗୀତା (ପଞ୍ଚମ ସର୍ଗ, ଉତ୍ତରା କାଣ୍ଡ, ଅଧ୍ୟାତ୍ମ ରାମାୟଣ), ଶିବଗୀତା (ପାତାଳ କାଣ୍ଡ, ପଦ୍ମ ପୁରାଣ), ସୂତ ଗୀତା (ଅଧ୍ୟାୟ ସଂଖ୍ୟା ୧୩ ରୁ ୨୦, ଯଜ୍ଞ - ବୈଭବକାଣ୍ଡ ସୂତ ସଂହିତା, ସ୍କନ୍ଦ ପୁରାଣ), ସୂର୍ଯ୍ୟ ଗୀତା (ଗୁରୁଜ୍ଞାନ ବଶିଷ୍ଟ-ତତ୍ତ୍ୱ ସାରଣ ପୁରାଣ), ଉଦ୍ଧବ ଗୀତା (ଅଧ୍ୟାୟ ସଂଖ୍ୟା ୬ରୁ ୨୯, ଏକାଦଶ ସ୍କନ୍ଧ, ଭାଗବତ ପୁରାଣ), ହଂସଗୀତା (ଉଦ୍ଧବ ଗୀତା ଅନ୍ତର୍ଗତ ୧୩ ରୁ ୧୬ ଅଧ୍ୟାୟ, ଏକାଦଶ ସ୍କନ୍ଧ, ଭାଗବତ ପୁରାଣ), ଜୟନ୍ତେୟ ଗୀତା (ଉଦ୍ଧବ ଗୀତା ଅନ୍ତର୍ଗତ ୨ ରୁ ୫ ଅଧ୍ୟାୟ, ଏକାଦଶ ସ୍କନ୍ଧ, ଭାଗବତ ପୁରାଣ), ଶ୍ରୁତି ଗୀତା (ଅଧ୍ୟାୟ ସଂଖ୍ୟା ୮୭, ଦଶମ ସ୍କନ୍ଧ, ଭାଗବତ ପୁରାଣ), ଋଷଭୁ ଗୀତା (ଶିବ ରହସ୍ୟ ପୁରାଣ), ରୁଦ୍ର ଗୀତା (ଚତୁର୍ଥ ସ୍କନ୍ଧ, ଭାଗବତ ପୁରାଣ), ଋଷଭ ଗୀତା (ଅଧ୍ୟାୟ ସଂଖ୍ୟା ୪ ରୁ ୬, ପଞ୍ଚମ ସ୍କନ୍ଧ, ଭାଗବତ ପୁରାଣ), କପିଳ ଗୀତା (ଅଧ୍ୟାୟ ସଂଖ୍ୟା ୨୩ ରୁ ୩୩, ତୃତୀୟ ସ୍କନ୍ଧ, ଭାଗବତ ପୁରାଣ) ଇତ୍ୟାଦି ପ୍ରମୁଖ ଅଟନ୍ତି ।

୩. ଓଡ଼ିଶାରେ ଗୀତା ରଚନା ପରଂପରା :

ପ୍ରାନ୍ତୀୟ ଭୂଖଣ୍ଡ ଓଡ଼ିଶାରେ ଅନେକ ଗୀତା ରଚନା କରାଯାଇଅଛି । ଗୀତା ରଚନାର ଏକ ସୁମହତ ପରମ୍ପରା ଓଡ଼ିଆ ଭାଷାରେ ଦେଖିବାକୁ ମିଳିଥାଏ । କେତେକ ସ୍ଥଳରେ ଭଗବଦ୍ ଗୀତାର ଅନୁବାଦ କରାଯାଇଅଛି ଏବଂ ଆଉ କେତେକ ସ୍ଥଳରେ ମୌଳିକ ଗୀତା ରଚିତ ହୋଇଅଛି । ଭଗବଦ୍ ଗୀତାର ଆଦି ଅନୁବାଦକ ରୂପେ ଭକ୍ତକବି ବଳରାମ ଦାସଙ୍କୁ ଶ୍ରେୟ ଅର୍ପଣ କରାଯାଇ ଥାଏ । ଆଉ ଏକ କଥା ଚକିତ କରେ ଯେ ସାରଳା ଦାସଙ୍କ ମହାଭାରତରେ ‘ଭଗବଦ୍ ଗୀତା’ ମିଳେ ନାହିଁ । ତାହାର କାରଣରେ ହୁଏତ ଏହା କୁହାଯାଇ ପାରେ ଯେ ସାରଳା ଦାସ; ସାଧାରଣ ଗ୍ରାମ୍ୟ ଜନତାଙ୍କ ସରଳ ଭାବ ବୋଧନକୁ ଦୃଷ୍ଟିରେ ରଖି ପ୍ରାକୃତ ମହାଭାରତ ଅନୁସର୍ଜନ କରିଅଛନ୍ତି । ତେଣୁ ‘ଭଗବଦ୍ ଗୀତା’ ଭଳି ଏକ ଗଭୀର ତତ୍ତ୍ୱାର୍ଥ ଅନ୍ତର୍ଜ୍ଞାନ ସେଠାରେ ଅପ୍ରସଂଗ ହେବ ବୋଲି ସ୍ଥାନ ଦେବାକୁ ଉଚିତ ମଣିନାହାନ୍ତି । ଧରାକୋଟ ନୃପତି କୃଷ୍ଣ ସିଂହ ସମଗ୍ର ମହାଭାରତ ଅନୁବାଦ କରିବା ବେଳେ ଭଗବଦ୍ ଗୀତାକୁ ମଧ୍ୟ ଅନୁବାଦ କରି ଅଛନ୍ତି । ବ୍ୟାସକବି ଫକୀର ମୋହନ ସେନାପତି ମଧ୍ୟ ଗୀତା ଅନୁବାଦରେ ନିଜକୁ ସମ୍ମିଳିତ କରିଅଛନ୍ତି । ପଞ୍ଚସଖା କାଳୀନ କବିମାନଙ୍କ ପ୍ରଜ୍ଞାନରୁ ମୌଳିକ ଗୀତାମାନ ଝଙ୍କୃତ ହୋଇଅଛି । ବଳରାମ ଦାସଙ୍କର ବେଦାନ୍ତ ସାରଗୁପ୍ତ ଗୀତା, ବିରାଟ ଗୀତା, ଅଚ୍ୟୁତାନନ୍ଦ ଦାସଙ୍କ ଅଷ୍ଟ ଗୁଜ୍ଜରୀ ଗୀତା, ଜ୍ଞାନପ୍ରଦୀପ ଗୀତା, ଅନନ୍ତଗୋଇ ଗୀତା, ଗରୁଡ଼ ଗୀତା, ଗୁରୁଭକ୍ତି ଗୀତା, ଯଶୋବନ୍ତ ଦାସଙ୍କ ପ୍ରେମଭକ୍ତି ବ୍ରହ୍ମ ଗୀତା ଇତ୍ୟାଦି ଉଦାହାର୍ଯ୍ୟ । ସନ୍ଥ ଅରକ୍ଷିତ ଦାସଙ୍କ ‘ମହିମଣ୍ଡଳ ଗୀତା’ ଏକ ଅନନ୍ୟ ସଂହିତା । ଜୀବ ସୃଷ୍ଟି ସମ୍ବନ୍ଧୀୟ ତତ୍ତ୍ୱାର୍ଥ ଏଥିରେ ସୁସଂହତ ରୂପେ ସନ୍ନିବିଷ୍ଟ ହୋଇଅଛି । ସେହିପରି ପରବର୍ତ୍ତୀ କାଳରେ ଦ୍ୱାରକା ଦାସଙ୍କ ‘ପରଚେ ଗୀତା’ଠାରୁ ଆରମ୍ଭ କରି ବଲ୍ଲଭ ନାରାୟଣ ମହାପାତ୍ରଙ୍କ ଶିବ ଗୀତା ଏବଂ ଭୀମଭୋଇଙ୍କ ବ୍ରହ୍ମ ନିରୂପଣ ଗୀତା ଏବଂ ଶ୍ରୁତି ନିରୂପଣ ଗୀତା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ମୌଳିକ ଗୀତାର ସୁବିପୁଳତା ଦେଖିବାକୁ ମିଳିଥାଏ ।

୪. ଅଷ୍ଟାବକ୍ର ଗୀତାର ରଚନାଧାରା :

ଆତ୍ମଜ୍ଞାନ (୮) ଉପରେ ଯେତେ ଗନ୍ଥ ରଚନା କରାଯାଇଛି, ସେମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ ‘ଅଷ୍ଟାବକ୍ର ଗୀତା’ ଏକ ଉଚ୍ଚ ଆସନ ଦାବୀ କରେ । ଅଳ୍ପାୟୁ ବିକଳାଙ୍ଗ ବାଳକ ନିଜର ଭୀଷଣ ପ୍ରଜ୍ଞା ଓ ଧୀମତା ଦ୍ୱାରା ରାଜା ଜନକ ପରି ଆତ୍ମଜ୍ଞାନୀ ରାଜର୍ଷିଙ୍କୁ ଅଭିଭୂତ କରିଦେବା ସହ ରାଜର୍ଷି, ଅଷ୍ଟାବକ୍ରଙ୍କୁ ନିଜ ଗୁରୁ ବୋଲି ମାନି ତାଙ୍କ ନିକଟରୁ ଆତ୍ମଜ୍ଞାନ ଶିକ୍ଷା କରିବା ବିଶ୍ୱ ମାନବ ଇତିହାସରେ ଏହା କମ୍ ଗୁରୁତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ କଥା ନୁହେଁ । ଅଷ୍ଟାବକ୍ର ଋଷିଙ୍କ ସମ୍ବନ୍ଧରେ

ମହାଭାରତରେ ଏକ ଉପାଖ୍ୟାନ ମିଳିଥାଏ (୯) । ମହର୍ଷି ଅଷ୍ଟାବକ୍ର ଓ ଜନକଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ହୋଇଥିବା ଶାସ୍ତ୍ରାର୍ଥ ସମ୍ବାଦ ଅଷ୍ଟାବକ୍ର ଗୀତା ନାମରେ ପ୍ରଖ୍ୟାତ ହୋଇଅଛି । ଅଷ୍ଟାବକ୍ର ଗୀତାକୁ ଅଷ୍ଟାବକ୍ର ସଂହିତା ରୂପରେ ମଧ୍ୟ ଅଭିହିତ କରାଯାଏ, ଯାହା ଅଦ୍ୱେତ ବେଦାନ୍ତ ଦର୍ଶନ ଉପରେ ପର୍ଯ୍ୟବେଶିତ (୧୦) । ଆତ୍ମଜ୍ଞାନ ଉପରେ ଯେତେ ଗ୍ରନ୍ଥ ରଚନା କରାଯାଇଛି ତନ୍ମଧ୍ୟରୁ ଅଷ୍ଟାବକ୍ର ଗୀତାକୁ (୧୧) ଉଚ୍ଚ ଆସନ ପ୍ରଦାନ କରାଯାଇଛି । ବିଦ୍ୱାନମାନେ ଏହାକୁ ମହାଗୀତାର (୧୨) ସଂଜ୍ଞା ପ୍ରଦାନ କରିଛନ୍ତି । ଅଳ୍ପାୟୁ ବିକୃତ ଶରୀର ବାଳକ ଅଷ୍ଟାବକ୍ର ଜନକ ଭଳି ଜ୍ଞାନୀଙ୍କୁ ଜ୍ଞାନ ଦ୍ୱାରା ପରାଭୂତ କରିବା ଏବଂ ସ୍ୱୟମ୍ ଜନକ ଅଭିଭୂତ ହୋଇ ଅଷ୍ଟାବକ୍ରଙ୍କ ଶିଷତ୍ୱ ଗ୍ରହଣ କରିନେବା ମାନବ ଇତିହାସରେ ଏଇ ଛୋଟିଆ କଥା ନୁହେଁ ।

ଅଷ୍ଟାବକ୍ର ଗୀତାର ରଚୟିତା ଅଷ୍ଟାବକ୍ର ମହର୍ଷିଙ୍କ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ତିନୋଟି କଥା ପ୍ରଚଳିତ । ସେହି ଉପାଖ୍ୟାନରୁ ଜଣାଯାଏ ଯେ ସେ ଜ୍ଞାନୀଙ୍କର ଶିରୋମଣି ଅଟନ୍ତି । ଅଳ୍ପାୟୁ ବୟସରୁ ସେ ଆତ୍ମଜ୍ଞାନ ପ୍ରାପ୍ତ କରିସାରିଥିଲେ । ଅଷ୍ଟାବକ୍ରଙ୍କ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଉପାଖ୍ୟାନ ସ୍ୱଷ୍ଟ ରୂପରେ ମହାଭାରତରେ ମିଳିଥାଏ (୧୩) । ସେ ଯେତେବେଳେ ମାତୃଗର୍ଭରେ ଥିଲେ, ସେହି ସମୟରେ ତାଙ୍କ ପିତା ଋଷି କହୋଡ ବେଦପାଠ କରୁଥିଲେ ଗର୍ଭରୁ ପିତାଙ୍କୁ ଅଟକାଇ କହିଲେ ଏସବୁ ନିରର୍ଥକ କଥା ଅଟେ । ଶାସ୍ତ୍ରରେ ଜ୍ଞାନ ଥାଏ କି ? ଜ୍ଞାନ ତ ନିଜ ଭିତରେ ରହିଥାଏ । ସ୍ୱୟଂ ଶାସ୍ତ୍ରରେ ନାହିଁ ସ୍ୱୟମ୍‌ରେ ଥାଏ । ଶାସ୍ତ୍ର କେବଳ ଶବ୍ଦ ସଂଗ୍ରହ ଛଡ଼ା ଅନ୍ୟ କିଛି ନୁହେଁ । ଅଷ୍ଟାବକ୍ରଙ୍କ ଏହି କଥା ଶ୍ରବଣ କରି ପିତାଙ୍କର ଅହଙ୍କାରରେ ଆଘାତ ଲାଗିଲା । ସେ ଅଭିଶାପ ଦେଲେ ଆଠ ଅଂଗ ବିକାର ଗ୍ରସ୍ତହୋଇ ଜନ୍ମ ଲାଭ କରୁ ।

ଘଟଣା କ୍ରମରେ ଅଷ୍ଟାବକ୍ରଙ୍କ ପିତା, ରାଜର୍ଷି ଜନକଙ୍କ ରାଜସଭାରେ ଥିବା ପଣ୍ଡିତ ବନ୍ଦିନଙ୍କଠାରୁ ଶାସ୍ତ୍ରାର୍ଥରେ ପରାଜିତ ହୋଇ ସମୁଦ୍ର ଜଳରେ ଝାସ ଦେଇଦେଲେ । ବାର ବର୍ଷର ବାଳକ ମାମୁ ଶ୍ୱେତକେତୁଙ୍କଠାରୁ ନିଜ ପିତାଙ୍କର ସମସ୍ତ ବୃତ୍ତାନ୍ତ ଶୁଣି ପଣ୍ଡିତ ବନ୍ଦିନଙ୍କୁ ପରାଜିତ କରିବା ପାଇଁ ଜନକ ସଭାକୁ ପ୍ରସ୍ଥାନ କଲେ ଏବଂ ବନ୍ଦିନଙ୍କୁ ଶାସ୍ତ୍ରାର୍ଥ ପାଇଁ ଆହ୍ୱାନ ଦେଇ କହିଲେ "ମୁଁ ଏଠାକୁ ବ୍ରହ୍ମ-ଅଦୈତ ସିଦ୍ଧାନ୍ତକୁ ପ୍ରତିପାଦିତ କରିବାକୁ ଆସିଛି (୧୪) ଏବଂ ଶାସ୍ତ୍ରାର୍ଥରେ ବନ୍ଦିନ ପରାଜିତ ହୋଇ ସମୁଦ୍ରରେ ଜଳ ସମାଧି ନେଲେ । ଅଷ୍ଟାବକ୍ରଙ୍କ ପିତା କହୋଡ ପୁନଃ ପ୍ରକଟିତ ହେଲେ ଏବଂ ପିତାଙ୍କ ଆଶୀର୍ବାଦ ଦ୍ୱାରା ତାଙ୍କ ଅଙ୍ଗ ବିକାର ଦୂରୀଭୂତ ହୋଇ ପୂର୍ଣ୍ଣ ଅବୟବ ପ୍ରାପ୍ତ ହେଲେ ।"

ଯେତେବେଳେ ମହର୍ଷି ଅଷ୍ଟାବକ୍ର ଜନକଙ୍କ ରାଜସଭାରେ ସଭାସଦ୍‌ମାନେ ବିକୃତ ଶରୀରକୁ ଦେଖି ହସିଲେ । କିଛିକ୍ଷଣ ଉତ୍ତାରେ ଅଷ୍ଟାବକ୍ର ସେହି ସଭାସଦ୍‌ଙ୍କୁ ଦେଖି ହସିବାକୁ ଲାଗିଲେ । ଏହାଦେଖି ରାଜର୍ଷି ଜନକ ଅଷ୍ଟାବକ୍ରଙ୍କୁ ପଚାରିଲେ ସଭାସଦ୍‌ଗଣ ହସିବା କଥା ମୁଁ ବୁଝିପାରିଲି ମାତ୍ର ଆପଣ କାହିଁକି ସେମାନଙ୍କୁ ଦେଖି ହସିଲେ ବୁଝି ପାରିଲି ନାହିଁ । ଅଷ୍ଟାବକ୍ର ଉତ୍ତର ଦେଲେ ଯେ ମୁଁ ଏଥିପାଇଁ ହସିଲି ଯେ ଏହି ଚର୍ମକାରଙ୍କ ସଭାରେ ଆଜି ସତ୍ୟର ନିର୍ଣ୍ଣୟ ହେଲା । ଚର୍ମକାର ଉପନାମ ଶୁଣି ଜନକ ଏହି ନାମ ଦେବାର ରହସ୍ୟ ବିଷୟରେ ପଚାରିଲେ । ଅଷ୍ଟାବକ୍ର ଉତ୍ତର ଦେଲେ ଚର୍ମକାର କେବଳ ଚର୍ମ ପରଖ ଜାଣିଥାନ୍ତି । ଜ୍ଞାନୀ କେବଳ ଜ୍ଞାନକୁ ଦେଖନ୍ତି ଚମଡ଼ାକୁ ନୁହେଁ । ଏମାନଙ୍କୁ କେବଳ ମୋ ଚମଡ଼ା ଦେଖା ଯାଉଛି ଏବଂ ମୋ ବିକୃତ ଶରୀର ଦେଖା ଯାଉଛି, ତେଣୁ ଏମାନେ ଚର୍ମକାର ହେବାକୁ ଯୋଗ୍ୟ । କାରଣ ଆତ୍ମାର ଶରୀର ସହିତ କୌଣସି ସଂପର୍କ ନାହିଁ । କାରଣ ଆତ୍ମା ଅବିନାଶୀ ଓ ଶରୀର ବିନାଶଶୀଳ ଅଟେ । ଆତ୍ମା ନିତ୍ୟ ଅଟେ ଓ ଶରୀର ଅନିତ୍ୟ ଅଟେ । ହେ ରାଜନ ! ଜ୍ଞାନବାନ୍‌ର ଆତ୍ମଦୃଷ୍ଟି ରହିଥାଏ ଅର୍ଥାତ୍ ସେ ଆତ୍ମାକୁ ହିଁ ଦେଖିଥାଏ । ମାତ୍ର ଅଜ୍ଞାନର ଚର୍ମ ଦୃଷ୍ଟି ରହିଥାଏ । ମହର୍ଷି ଅଷ୍ଟାବକ୍ରଙ୍କର ଏହି କଥା ଶୁଣି ଜନକ ପ୍ରଣାମ ପୂର୍ବକ ଜ୍ଞାନୋପଦେଶ ଦେବାପାଇଁ ଅନୁରୋଧ କଲେ ଏବଂ ଅଷ୍ଟାବକ୍ରଙ୍କୁ ସ୍ୱସିଂହାସନରେ ବସାଇ ରାଜର୍ଷି ଜନକ ଶିଷ୍ୟ ରୂପେ ତାଙ୍କଠାରୁ ଆତ୍ମଜ୍ଞାନ ପ୍ରାପ୍ତ କଲେ । ଜନକ ଓ ଅଷ୍ଟାବକ୍ରଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ହୋଇଥିବା ସମ୍ବାଦ ଅଷ୍ଟାବକ୍ର ଗୀତା ନାମରେ ଖ୍ୟାତ ହେଲା ।

- ଅଷ୍ଟାବକ୍ର ଗୀତା ୩୦୦ ଶ୍ଳୋକ ଓ ୨୦ ଅଧ୍ୟାୟରେ ବ୍ୟାପ୍ତ । ପ୍ରଥମ ଅଧ୍ୟାୟରେ ଋଷି ଅଷ୍ଟାବକ୍ର ରାଜର୍ଷି ଜନକଙ୍କ ଜ୍ଞାନ, ବୈରାଗ୍ୟ ଏବଂ ମୁକ୍ତି ସମ୍ବନ୍ଧ ଜିଜ୍ଞାସା ଶାନ୍ତ କରିବା ପାଇଁ ଜ୍ଞାନୋପଦେଶ ଦେଲେ ।
- ଦ୍ୱିତୀୟ ଅଧ୍ୟାୟରେ ଜନକ ନିଜର ଆତ୍ମଜ୍ଞାନକୁ ଅଭିବ୍ୟକ୍ତ କରି କହିଛନ୍ତି ଯେ, ସମସ୍ତ ବିଶ୍ୱ ଆତ୍ମସତ୍ତାରୁ ଭିନ୍ନ ନୁହେଁ ତେଣୁ ସମଗ୍ର ବିଶ୍ୱ ଏହି ପରମସତ୍ତାର ହିଁ ରୂପାନ୍ତରଣ ଅଟେ ।
- ତୃତୀୟ ଅଧ୍ୟାୟରେ ରାଜା ଜନକଙ୍କ ଆତ୍ମଜ୍ଞାନ ସମ୍ବନ୍ଧରେ କୁହାଗଲା ଆତ୍ମଜ୍ଞାନ ଲାଭ ପରେ ବି ଯଦି ଆସକ୍ତି ବାକି ରହିଛି ତେବେ ଏହାର ଅର୍ଥ ଆହୁରି ଜ୍ଞାନ ସହ ଏକାତ୍ମୀକରଣର ଆବଶ୍ୟକ ଅଛି ।
- ଚତୁର୍ଥ ଅଧ୍ୟାୟରେ ରାଜା ଜନକ ଯୋଗୀଙ୍କର ସଂସାର ସହିତ ସମ୍ବନ୍ଧ ବିଷୟରେ କହିଛନ୍ତି ଯେ, ଯୋଗୀ ସଂସାରେ ବିଚରଣ କରୁଥିଲେ ହେଁ ସର୍ବଦା ନିରାସକ୍ତ ରହିଥାନ୍ତି ।
- ପଞ୍ଚମ ଅଧ୍ୟାୟରେ ଅଷ୍ଟାବକ୍ର ମୋକ୍ଷ ପ୍ରାପ୍ତିର ଉପାୟ ପ୍ରଦାନ କରି କହିଛନ୍ତି- ଦେହାଭିମାନକୁ ତ୍ୟାଗ କଲେ ହିଁ ମୋକ୍ଷ ପ୍ରାପ୍ତି ହୁଏ ।

- ଷଷ୍ଠ ଓ ସପ୍ତମ ଅଧ୍ୟାୟରେ ରାଜା ଜନକଙ୍କର ମୁକ୍ତି ଲାଭ କରିବାର ପରିଭାଷା ବର୍ଣ୍ଣିତ ହୋଇଛି ।
- ଅଷ୍ଟମ, ନବମ ଓ ଦଶମ ଅଧ୍ୟାୟରେ ମହର୍ଷି ଅଷ୍ଟାବକ୍ର, ଆସକ୍ତି ତ୍ୟାଗ, ତୃଷ୍ଣା ତ୍ୟାଗ ଓ ବନ୍ଧନରୁ ମୁକ୍ତିର ଉପାୟ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ବ୍ୟାଖ୍ୟା କରିଛନ୍ତି ।
- ଏକାଦଶ ଅଧ୍ୟାୟରେ ଆତ୍ମଜ୍ଞାନୀର ଦଶା ସମ୍ବନ୍ଧରେ ବର୍ଣ୍ଣନା କରାଯାଇଛି ।
- ଦ୍ୱାଦଶ, ତ୍ରୟୋଦଶ ଓ ଚତୁର୍ଦ୍ଦଶ ଅଧ୍ୟାୟରେ ରାଜା ଜନକ ଆତ୍ମବୋଧର ସ୍ଥିତିର ବର୍ଣ୍ଣନ କରି କହନ୍ତି- ପରମପୁରୁଷଙ୍କୁ ଜାଣିବା ଦ୍ୱାରା ତାଙ୍କର ଏବେ ମୋକ୍ଷର ଚିନ୍ତା ରହିଲା ନାହିଁ ।
- ପଞ୍ଚଦଶ ଏବଂ ଷୋଡଶ ଅଧ୍ୟାୟରେ ଜ୍ଞାନର ଅଧିକାରୀ ଓ ତାହାର ପାତ୍ରତା ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଆଲୋକପାତ କରାଯାଇଅଛି ।
- ସପ୍ତଦଶ ଏଙ୍କ ଅଷ୍ଟାଦଶ ଅଧ୍ୟାୟରେ ଜୀବନ ମୁକ୍ତିର ଦଶା ବର୍ଣ୍ଣନ କରାଯାଇଛି ।
- ପରିଶେଷରେ ଊନବିଂଶ ଓ ବିଂଶତମ ଅଧ୍ୟାୟରେ ପରମ ପଦରେ ସ୍ଥିତ ଆତ୍ମବୋଧର ବର୍ଣ୍ଣନା କରାଯାଇଛି ।

୫. ଅଷ୍ଟାବକ୍ର ଗୀତାର ବିଶେଷତ୍ୱ :

ସଂପୂର୍ଣ୍ଣ ଗ୍ରନ୍ଥର ସାରତତ୍ତ୍ୱ ଏହି ଯେ ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ କ୍ରାନ୍ତି ପାଇଁ କ୍ରିୟାର ଆବଶ୍ୟକତା ନାହିଁ, ବୋଧ ହିଁ ପର୍ଯ୍ୟାପ୍ତ । ବୋଧକୁ ପ୍ରମାଣ ଦ୍ୱାରା ଅଥିବା କାର୍ଯ୍ୟ ଦ୍ୱାରା ସିଦ୍ଧ କରିବା ଅସମ୍ଭବ; ଏହାକୁ କେବଳ ଅନୁଭବ କରା ଯାଇପାରେ । କାର୍ଯ୍ୟର ସହିତ ଫଳ ଲାଭର ଆକାଂକ୍ଷା ରହିଥାଏ । ପ୍ରତ୍ୟେକ କ୍ରିୟାର ପ୍ରତିକ୍ରିୟା ରହିଅଛି ଏବଂ ଏହାର ଫଳ ମଧ ଅବଶ୍ୟ ରହିଛି । ଏହା ହିଁ ମୁକ୍ତି ପଥର ବାଧକ । ଏହାକୁ ପ୍ରମାଣ ଓ ଏଥିରୁ ମୁକ୍ତି ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ଅଷ୍ଟାବକ୍ର ଗୀତା ନିମ୍ନ ବିଶେଷତ୍ୱକୁ ପରିଭାଷିତ କରୁଛି :

- ଶରୀର ଓ ଜୀବନକୁ ନେଇ ସମସ୍ୟା ନାହିଁ, ଅନୁଚିତ ଦୃଷ୍ଟିକୋଣ ହିଁ ଆତ୍ମଜ୍ଞାନ ପଥର ବାଧକ ହୋଇଥାଏ । ଯେପରି ବୁଢିଆଣୀ ସ୍ୱୟଂ ଜାଲ ବୁଣାକାର ଏବଂ ଦିନେ ନିଜେ ସେ ଜାଲ ମଧ୍ୟରେ ଫଶି ଯାଏ । ଏହିପରି ସ୍ଥିତି ମଣିଷମାନଙ୍କର ଅଟେ । ସମସ୍ତ ବନ୍ଧନକୁ ଅପଣା ଅହଂକାର ଏବଂ ଅଜ୍ଞାନ ଦ୍ୱାରା ମଣିଷ ନିଜେ ହିଁ ନିର୍ମାଣ କରେ ଏବଂ ସ୍ୱୟଂ ଏ ବନ୍ଧନରେ ବାନ୍ଧି ହୋଇଯାଏ । କେବଳ ଚିତ୍‌ସତ୍ତା ନା କିଛି କରେ ନା କିଛି ଭୋଗ କରେ ନା ଏହାର ବନ୍ଧନ ଅଛି ନା ମୋକ୍ଷ ପାଇଁ ବ୍ୟାକୁଳତା ଅଛି । ଏ ସବୁର ନିରବ ଦ୍ରଷ୍ଟା , ନିର୍ବିକାର, ନିରଂଜନ, କ୍ରିୟାରହିତ ଏବଂ ସ୍ୱୟଂ ପ୍ରକାଶ ଆତ୍ମା ହିଁ ସୃଷ୍ଟିର ଆଧାର, ଏହାହିଁ ମୂଳ ତତ୍ତ୍ୱ ଅଟେ ।
- ଆତ୍ମଜ୍ଞାନ ପ୍ରାପ୍ତି ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଅନେକ ଗ୍ରନ୍ଥ ଦେଖିବାକୁ ମିଳିଥାଏ । ଜ୍ଞାନ, କର୍ମ, ଭକ୍ତି, ଯୋଗ, ପ୍ରାର୍ଥନା, ଧ୍ୟାନ ଆଦି ଅନେକ ବିଧି, ଧର୍ମଗ୍ରନ୍ଥରେ ଆତ୍ମସ୍ୱରୂପ ବୋଧ ସକାଶେ ରହିଅଛି । ଏଠାରେ ପ୍ରଶ୍ନ ସ୍ୱତଃ ଉଦ୍ରେକ ହୁଏ ଯେ ଏସବୁ ଭିତରେ ଅଷ୍ଟାବକ୍ର ଗୀତାର ସ୍ୱତନ୍ତ୍ରତା କ'ଣ ?
- ଅଷ୍ଟାବକ୍ର ଗୀତା କୌଣସି ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ବିଧି ବିଧାନର ପୃଷ୍ଠପଟରେ ରହି ଜ୍ଞାନୋପଦେଶ ପ୍ରଦାନ କରିବା ଅପେକ୍ଷା ସିଧା ସଳଖ ଆତ୍ମଜ୍ଞାନ ପ୍ରଦାନ କରିଅଛି । ଆତ୍ମବୋଧ ପାଇଁ ବିଧି, କ୍ରିୟା, ପୂଜା, ପ୍ରାର୍ଥନା, ଧ୍ୟାନ, କର୍ମ, ଭକ୍ତି, ଭଜନ-କୀର୍ତ୍ତନ, ହଠଯୋଗ ଆଦି କିଛି ମାଧ୍ୟମର ଆବଶ୍ୟକତା ନାହିଁ କାରଣ ଏସବୁ ମାଧ୍ୟମ ବନ୍ଧନ ବ୍ୟତୀତ ଆଉ କିଛି ନୁହେଁ । ଏସବୁ ମାଧ୍ୟମ ଧାର୍ମିକ ଆଡ଼ମ୍ବର ବ୍ୟତୀତ ଅନ୍ୟ କିଛି ନୁହେଁ । ଯେଉଁଥିରେ ମନୁଷ୍ୟ ଉପଲବ୍ଧି ପାଇପାରେ ନାହିଁ, ଉପଲବ୍ଧି ନିମିତ୍ତ ଆତ୍ମବୋଧ ହିଁ ପର୍ଯ୍ୟାପ୍ତ । ଅନ୍ଧକାରର ଅସ୍ତିତ୍ୱ ନାହିଁ, ଏହା ପ୍ରକାଶ ଅବର୍ତ୍ତମାନର ବିକୃତି ମାତ୍ର ଅଟେ । ଅନ୍ଧକାରକୁ ସିଧାସଳଖ ଦୂରୀକରଣର ପ୍ରଯତ୍ନ, ବିମୂଢ଼ତାର ପରିଚୟ ଅଟେ । ଦୀପଦୀପ୍ତ ଆଲୋକ ଦ୍ୱାରା ଅନ୍ଧକାର ସ୍ୱତଃ ଲୁପ୍ତ ହୋଇଯିବ । ମାତ୍ର ଅଜ୍ଞାନ ଦୀପ ପ୍ରଜ୍ୱଳନ ତ୍ୟାଗକରି ଅନ୍ଧକାରକୁ ଦୂରୀଭୂତ କରିବାର ଅନେକ ସଂସାଧନ ଅନ୍ୱେଷଣ କରି ବିଫଳତା ଲାଭ କରିଥାଏ ।

ଏଣୁ ମହର୍ଷି ଅଷ୍ଟାବକ୍ରଙ୍କ ମତରେ ଜ୍ଞାନପ୍ରାପ୍ତିର ମାର୍ଗ କେବଳ ଆତ୍ମବୋଧ ଦ୍ୱାରା ସମ୍ଭବ । ମନୁଷ୍ୟ ନିଜ ଚେତନାରେ ବିଶ୍ରାମ କରି ପ୍ରଶାନ୍ତତା ଲାଭ କରିବାରେ କ୍ଷମ ହୁଏ । ଆତ୍ମାର ଉପସ୍ଥିତି ସର୍ବଦା ରହିଛି କେବଳ ଅଜ୍ଞାନ କାରଣରୁ ଏହାକୁ ଅନୁଭବିବା ସମ୍ଭବ ହୋଇପାରେ ନାହିଁ । ଏହାକୁ ପୁନର୍ବାର ସ୍ମୃତି ପରିସରକୁ ଆଣିବା ଆବଶ୍ୟକ । ଯଦି ଆତ୍ମସ୍ମୃତିରେ ଆତ୍ମାର ଅନୁଭବ କରିହେବ ତେବେ ସଂସାରର ସମସ୍ତ ମାୟାଜାଲରୂପୀ ଅନ୍ଧକାର କ୍ଷଣିକରେ ବିଲୁପ୍ତ ହେବ ଏବଂ ମଣିଷ ନିଜର ବାସ୍ତବିକ ସ୍ଥିତି ସମ୍ବନ୍ଧରେ ପୂର୍ଣ୍ଣ ଜ୍ଞାନ ପାଇପାରିବ । ମହର୍ଷି ଅଷ୍ଟାବକ୍ର କେବଳ ଯେ ନିରୁତା ଉପଦେଶ ଦେଇଛନ୍ତି ତାହା ନୁହେଁ ସେ ରାଜା ଜନକଙ୍କ ଉପରେ ଏସବୁର ପ୍ରୟୋଗ କରି ବୈଜ୍ଞାନିକ ଦୃଷ୍ଟିକୋଣରୁ ଏହାର ସତ୍ୟତାକୁ ସିଦ୍ଧ କରି ଦର୍ଶାଇଲେ ଯେ କୌଣସି ସିଦ୍ଧାନ୍ତ କେବଳ ବକ୍ତବ୍ୟ ମାତ୍ର ନୁହେଁ ଅପିତୁ ଏହା ପ୍ରୟୋଗ ସିଦ୍ଧ ବୈଜ୍ଞାନିକ ସତ୍ୟ । ଅଧ୍ୟାତ୍ମ ଜଗତରେ ତିନୋଟି କ୍ରିୟା ମହତ୍ତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ଅଟେ ଜ୍ଞାନ, କର୍ମ, ଏବଂ ଭକ୍ତି । ମନୁଷ୍ୟ ମଧ୍ୟରେ ପ୍ରବୃତ୍ତି ବିଶେଷ କରି ଦୁଇ ପ୍ରକାର : ଅନ୍ତର୍ମୁଖୀ ଓ ବହିର୍ମୁଖୀ । ବହିର୍ମୁଖୀ ପ୍ରବୃତ୍ତି ନିମିତ୍ତ କର୍ମ ଏବଂ

ଭକ୍ତି ମାର୍ଗ ଅନୁକୂଳ ଏବଂ ଅନ୍ତର୍ମୁଖୀ ପ୍ରବୃତ୍ତି ନିମିତ୍ତଧ୍ୟାନମାର୍ଗ ଉପଯୋଗୀ । ତେଣୁ ଧ୍ୟାନ ମାର୍ଗ ଅକ୍ରିୟା ବିଧି ଅଟେ ଯାହା ବୋଧ ଓ ସ୍ମରଣ ଉପରେ ନିର୍ଭର କରେ । ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ଗୀତା; ଜ୍ଞାନ, ଭକ୍ତି ଏବଂ କର୍ମର ସମନ୍ୱୟ ହେବା ସତ୍ତ୍ୱେ ସର୍ବାଧିକ ଧ୍ୟାନଯୋଗ ଉପରେ କେନ୍ଦ୍ରୀଭୂତ (୧୫) ।

ଭାରତୀୟ ଅଧ୍ୟାତ୍ମ ଜ୍ଞାନରେ ଅଦ୍ୱୈତ ଦର୍ଶନକୁ ପ୍ରମୁଖ ସ୍ଥାନ ପ୍ରଦାନ କରାଯାଇଛି (୧୬) । ଅଦ୍ୱୈତ ଦର୍ଶନ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ସୃଷ୍ଟିକୁ ଈଶ୍ୱରଙ୍କ କୃତି ହିସାବରେ ନ ଗଣି ଏହାଙ୍କ ଅଭିବ୍ୟକ୍ତି ବୋଲି ମାନେ । ସୃଷ୍ଟି ମଧ୍ୟରେ ଈଶ୍ୱର ନୁହଁନ୍ତି ଅପିତୁ ଏଇ ସୃଷ୍ଟି ହିଁ ଈଶ୍ୱର । ଆତ୍ମା, ପରମାତ୍ମା ଏବଂ ବ୍ରହ୍ମ ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ନୁହନ୍ତି, ଜୀବ ଏବଂ ଜଗତ୍ ମଧ୍ୟରେ ମଧ୍ୟ କୌଣସି ଭିନ୍ନତା ନାହିଁ । ପ୍ରକୃତି ଏବଂ ପୁରୁଷ ଗୋଟିଏ ତତ୍ତ୍ୱ; ଜଡ ଏବଂ ଚେତନ ସେହି ଗୋଟିଏ ଶକ୍ତିର ବିଭିନ୍ନ ଅବସ୍ଥା ଅଟନ୍ତି । ବିଶ୍ୱର କୌଣସି ଦର୍ଶନ ଏବଂ ସାହିତ୍ୟରେ ଆତ୍ମାର ସତ୍ତାକୁ ଏପରି ବୈଜ୍ଞାନିକ ଦୃଷ୍ଟିକୋଣରୁ ବିଶ୍ଳେଷଣ କରାଯାଇ ନାହିଁ ଯେପରି ଅଷ୍ଟାବକ୍ର ଗୀତାରେ କରାଯାଇଛି ।(୧୭) ଅଷ୍ଟାବକ୍ର ଗୀତା; ଶୁଦ୍ଧ, ପୂର୍ଣ୍ଣ, ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର,ଏକତା ଏବଂ ଅନେକତାରେ ଆତ୍ମତତ୍ତ୍ୱର ବୋଧ ପାଇଁ କୌଣସି ପ୍ରକାରର ପ୍ରକ୍ରିୟା ତଥା ଅନ୍ୟ ଜ୍ଞାନକୁ ସ୍ୱୀକାର କରେ ନାହିଁ । ଏହାର ମତରେ ନିତ୍ୟ, ଶାଶ୍ୱତ, ଅନନ୍ତ, ଅସୀମିତ ଆତ୍ମା; ଶାନ୍ତ ଏବଂ ଗମ୍ଭୀର ମହାସମୁଦ୍ରର ସମାନ ଏବଂ ଏହି ଜଗତ୍ ଏହି ମହା ସମୁଦ୍ରର ଚଞ୍ଚଳ ତରଙ୍ଗ । ସତ୍ୟ କେବଳ ଏହା ଯେ ଅଜନ୍ମା ଅତ୍ମା ହିଁ ସର୍ବତ୍ର ଏବଂ ସର୍ବଦା ସ୍ଥିତ ଏବଂ ଜଗତର ଯାହାକିଛି ବିଦ୍ୟମାନ ସବୁକିଛି ଆତ୍ମା (୧୮) ।

ଅଷ୍ଟାବକ୍ର ଗୀତା ମତରେ ଆତ୍ମା ଜନ୍ମ-ମୃତ୍ୟୁ, ବନ୍ଧନ-ମୁକ୍ତି ରହିତ । ଏହା କେଉଁଥିରୁ ଉତ୍ପନ୍ନ ହୋଇ ନଥାଏ (୧୯) ଏବଂ ଆତ୍ମା ନା କେଉଁଆଡେ ଯାଏ ନା କେଉଁ ଆଡେ ଆସେ (୨୦) ଆତ୍ମାରୁ କିଛି ଉତ୍ପନ୍ନ ମଧ୍ୟ ହୋଇ ନଥାଏ (୨୧) ଯେତେବେଳେ ଜୀବକୁ ଆତ୍ମଜ୍ଞାନ ପ୍ରାପ୍ତ ହୁଏ ଯେ ଶରୀର, ମନ, ଇନ୍ଦ୍ରିୟ ଆଦିର କୌଣସି ସତ୍ତା ନାହିଁ କେବଳ ଶୁଦ୍ଧ ଚୈତନ୍ୟ ହିଁ ଆତ୍ମା ଅଟେ ଏହାପରେ ସମସ୍ତ ବିଭ୍ରାନ୍ତି ଦୂରୀଭୂତ ହୋଇଯାଏ, ଏହାହିଁ ମୋକ୍ଷ କାରକ ଅଟେ (୨୨) । ମୋକ୍ଷ ଆଉକିଛି ନୁହେଁ ଏହା ଚିତ୍ତର ଏକ ଅବସ୍ଥା ଅଟେ । ଯେଉଁଥିରେ ସ୍ଥିର ରହି ଜୀବ ପରମାନନ୍ଦର ଅନୁଭବ କରେ । ଜ୍ଞାନକୁ ପାଇ ବନ୍ଧନ, ମୋକ୍ଷ, ସଂସାର, ଦ୍ୱୈତ ଆଦିର କୌଣସି ବିବାଦ ରହେ ନାହିଁ । ସମସ୍ତ ଜୀବସତ୍ତା, ଜୀବନ ଏବଂ ଏହି ଭୌତିକ ସଂସାର ସବୁ ପୂର୍ବପରି ରହେ, କେବଳ ଜ୍ଞାନ ଦ୍ୱାରା ଦୃଷ୍ଟି ପରିବର୍ତ୍ତନ ହୋଇଥାଏ । ଅଷ୍ଟାବକ୍ରଙ୍କ ମତରେ ମୁକ୍ତି ପାଇଁ ଯୌଗିକ କ୍ରିୟା, ପ୍ରାର୍ଥନା ଏବଂ ସମାଧିର ଅନୁଷ୍ଠାନ ହିଁ ବନ୍ଧନ ଅଟେ (୨୩) । ଅର୍ଥାତ୍ ସଂସାରର ବିଷୟ ଭୋଗରେ କିମ୍ବା ସାଂସାରିକ କର୍ମରେ ଲିପ୍ତ ହେବାରେ ଅଥବା ସମାଧିର ଅନୁଷ୍ଠାନରେ ମନ ବିଶେଷ ଯୁକ୍ତ କିମ୍ବା ସଂକଳ୍ପ ବିକଳ୍ପ ଦ୍ୱାରା କ୍ଷୁବ୍ଧ ଯଦି ମନ ରହେ ତେବେ ତାହା ବନ୍ଧନ (୨୪) ଯଦି ଏହିସବୁ କ୍ରିୟା କରିକି ବି ମନ କେବଳ ସ୍ଥିର, ସୁନ୍ଦର, ସୁଖପୂର୍ଣ୍ଣ ଏବଂ ଅଭୂତ ଆତ୍ମ ମହିମା ଦ୍ୱାରା ସ୍ଥିତ ହେବା ତଥା ସଂସାରର ଦ୍ୱନ୍ଦ୍ୱ ଏବଂ ସମ୍ବନ୍ଧରୁ ରହିତ ଅଟେ, ତେବେ ଏହା ସ୍ୱାତନ୍ତ୍ର୍ୟ । ଜୀବନ, ମୃତ୍ୟୁ, ସଂସାର ଏବଂ ସାଂସାରିକ ସମ୍ବନ୍ଧ, ସମାଧି, ଚିନ୍ତନ ଆଦି ସମସ୍ତେ ଆତ୍ମାରେ ବିଲୀନ ହୋଇ ଯାଆନ୍ତି (୨୫) । ଉପନିଷଦୀୟ ଭାବଧାରାରୁ ଉର୍ଦ୍ଧ୍ୱକୁ ଉଠି ମହର୍ଷି ଅଷ୍ଟାବକ୍ର ସଂସାରର ଅନୁଭବ ଦ୍ୱାରା ହିଁ ଆତ୍ମାର ଏକତ୍ୱ ଏବଂ ସର୍ବବ୍ୟାପ୍ତିର ଜ୍ଞାନ ପ୍ରଦାନ କରିଅଛନ୍ତି । ଯେଣୁ ଭିନ୍ନତାର ଭେଦ ନାହିଁ । ତେଣୁ କିଏ କିପରି ଜୀବନ୍ମୁକ୍ତିର ବ୍ୟାଖ୍ୟା କରିବ ? ଯେବେ ଆତ୍ମା ହିଁ ସର୍ବତ୍ର ବ୍ୟାପ୍ତ ହୋଇଅଛି ତେଣୁ କିଏ କାହାକୁ ବାନ୍ଧୁଛି ଏବଂ କିଏ କାହାକୁ ମୁକ୍ତ କରୁଛି ?(୨୬)

୬. ଭଗବଦ୍ ଗୀତାରୁ ଅଷ୍ଟାବକ୍ର ଗୀତାର ଭିନ୍ନତା :

ନୀତି ଆଚାର ଏବଂ ଦାର୍ଶନିକ ନିୟମର ଆଧାରରେ ଅଷ୍ଟାବକ୍ର ଗୀତା ଏବଂ ଭଗବଦ୍ ଗୀତାର ବିଚାର ଭିନ୍ନ ଅଟେ । ଅଷ୍ଟାବକ୍ର ଗୀତାର ମତରେ ତତ୍ତ୍ୱଜ୍ଞାନର ସ୍ୱରୂପକୁ ଜାଣିବା ଦ୍ୱାରା ଜୀବ ସିଦ୍ଧ ହୁଏ । ଅଷ୍ଟାବକ୍ର ଗୀତାରେ ତତ୍ତ୍ୱଜ୍ଞାନ, ଧର୍ମ ଏବଂ ନୀତିର ସମନ୍ୱିତ ଉପଦେଶ ପ୍ରଦାନ କରାଯାଇଛି । ଅନାସକ୍ତର ଉପଦେଶ ଉଭୟ ଗ୍ରନ୍ଥରେ ସାମାନ୍ୟ ରୂପରେ ଦିଆଯାଇଥିଲେ ହେଁ, ଭଗବଦ୍ ଗୀତାର ପ୍ରତିସ୍ରୋତରେ ଗତିକରି ଅଷ୍ଟାବକ୍ର ଗୀତା କର୍ମର ଅସ୍ତିତ୍ୱକୁ ଅମାନ୍ୟ ତଥା ଖଣ୍ଡନ କରେ । କାରଣ ଆତ୍ମା ନା ଅଟେ କର୍ତ୍ତା ନା ଅଟେ ଭୋକ୍ତା । ଆତ୍ମା ସର୍ବଦା ମୁକ୍ତ ଏବଂ ନିର୍ଲିପ୍ତ (ନ କର୍ତ୍ତୋଽସି ନ ଭୋକ୍ତାଽସି ମୁକ୍ତ ଏବସି ସର୍ବଦା) (୨୭) । ପୂର୍ବଜନ୍ମର କର୍ମଉପରେ ବିଶ୍ୱାସ ରଖୁଥିବା ଅଷ୍ଟାବକ୍ର ଗୀତା କହେ ପୂର୍ବଜନ୍ମାର୍ଜିତ କର୍ମର ପରିଣାମରୁ ଅନୁଭବ ସଂଜାତ ଜ୍ଞାନପ୍ରାପ୍ତି ଘଟିଥାଏ (୨୮) । କର୍ତ୍ତବ୍ୟ-ତୃଷ୍ଣାର ମହାସାଗର ଏହି ସଂସାର । କର୍ମ ବି ବିଚାରର ପରିଣାମ, ଯାହା ଗୁଣାଶ୍ରିତ । ପୁନଃ ଅବିଭାଜ୍ୟ ଓ ବିଶୁଦ୍ଧ ଆତ୍ମାଠାରେ ବିଲୀନ ହୋଇଯାଏ (୨୯) । ଆତ୍ମାର ସ୍ୱଭାବ ଶାନ୍ତ, ଶୁଦ୍ଧ, ଏବଂ ସନାତନ ତଥା ସମସ୍ତ ସାଂସାରିକ ସମ୍ବନ୍ଧ ଏବଂ ଅନୁଭବ ଏହା ମଧ୍ୟରେ ସମାହିତ ହୋଇଯାଏ । ପୁନଃ ଯେତେବେଳେ ଅଜ୍ଞାନର ଆବରଣ ହଟିଯାଏ ସେତେବେଳେ କର୍ମଠାରେ ଆସକ୍ତ ଭାବ ରହି ନଥାଏ; ଏବଂ କର୍ତ୍ତାପଣ ଓ ଭୋକ୍ତାପଣର ଭାବନା ରହିତ ମନୁଷ୍ୟ ସୁଖ-ଦୁଃଖ, କର୍ତ୍ତବ୍ୟ-ଅକର୍ତ୍ତବ୍ୟ, ଶୁଭ-ଅଶୁଭରୁ ଉର୍ଦ୍ଧ୍ୱକୁ ଯାଇ ପୂର୍ଣ୍ଣତ୍ୱକୁ ପ୍ରାପ୍ତ ହେଇଥାଏ ।

ପୁନଃ ଏହି ସଂସ୍ଥିତିରେ କର୍ମଫଳ; ଜନ୍ମ-ମୃତ୍ୟୁ କାରଣ ହୋଇ ନଥାଏ ।

ଭଗବଦ୍ ଗୀତାର ଜ୍ଞାନଯୋଗ ଏବଂ କର୍ମଯୋଗର ସମ୍ବନ୍ଧ, (୩୦) ଯାହା ଜୀବନର ସମସ୍ତ କ୍ରିୟା ଭଗବାନଙ୍କୁ ସମର୍ପିତ ହୁଏ; ଏହାକୁ ଅଷ୍ଟାବକ୍ର ଗୀତା ସ୍ୱୀକାର ନକରି କେବଳ ନିର୍ଗୁଣ ଅଦ୍ୱୈତ ଆତ୍ମାସତ୍ତାକୁ ସ୍ୱୀକାର କରେ । ଅଷ୍ଟାବକ୍ରଙ୍କ 'ଆତ୍ମାଦ୍ୱୈତ' ଜ୍ଞାନ ମନୁଷ୍ୟକୁ ନିଷ୍କ୍ରିୟତ୍ୱ ଆଡ଼କୁ ନେଇଯାଏ ନାହିଁ, ଅଧିକନ୍ତୁ ସଂପୂର୍ଣ ବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡର ଏକାତ୍ମଦର୍ଶନ କରାଯାଇଥାଏ । ଅଷ୍ଟାବକ୍ରଙ୍କ ସାଂଖ୍ୟ ଦର୍ଶନର ପ୍ରକୃତି-ପୁରୁଷର ଦ୍ୱୈତ ସମ୍ବନ୍ଧକୁ ବି ଅସ୍ୱୀକାର କରେ । ଅଷ୍ଟାବକ୍ରଙ୍କ ମତରେ ଏଇ ରୂପ-ଗୁଣ-କ୍ରିୟା ଆଦି ଦ୍ୱାରା ଯୁକ୍ତ ସଂସାରର ମୂଳ କାରଣ ପ୍ରକୃତି ନୁହେଁ ଆତ୍ମା ଅଟେ । ପରମ ଆତ୍ମା ପ୍ରକୃତିଠାରୁ ବହୁ ଉର୍ଦ୍ଧ୍ୱରେ (ପ୍ରକୃତେଃ ପରଃ) (୩୧) । ଭଗବଦ୍ ଗୀତା କହେ ପୁରୁଷ ଏବଂ ପ୍ରକୃତି ଉଭୟ ଆତ୍ମାଠାରୁ ହିଁ ସମସ୍ତ ପରିବର୍ତ୍ତନଶୀଳ ପଦାର୍ଥର ହୋଇଥାଏ । ଅଜନ୍ମା ଏବଂ ଅବିନାଶୀ ଆତ୍ମା; ନିର୍ମାଣ-ଧ୍ୱଂସ, ବ୍ୟାପ୍ତ-ଅବ୍ୟାପ୍ତ, ଆଦି-ଅନ୍ତ, ଜୀବ, ବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡ ଆଦି ଭେଦର ବହୁ ଉର୍ଦ୍ଧ୍ୱରେ ।

କିନ୍ତୁ ବଡ଼ ପରିତାପର ବିଷୟ ଭାରତବର୍ଷରେ ଶ୍ରୀମଦ୍‌ଭଗବଦ୍ ଗୀତା କର୍ମତତ୍ତ୍ୱର (୩୨) ଶ୍ରେଷ୍ଠତମ ସୋପାନକୁ ସ୍ପର୍ଶକରି ସାରିଥିଲେ ହେଁ ଜ୍ଞାନର ଅସୀମ ଦିଗନ୍ତ ସେହିଠାରେ ଯେ ଶେଷ ହୋଇଗଲା ତାହା ନୁହେଁ । ଅଷ୍ଟାବକ୍ର ଗୀତା ପରି ଆତ୍ମଜ୍ଞାନ ଗ୍ରନ୍ଥ ରଚିତ ହୋଇ ଏହା ସୂଚୀତ କରେ ଯେ ମହାଭାରତୀୟ ଜ୍ଞାନ-ଉପଖଣ୍ଡରେ ତତ୍ତ୍ୱାର୍ଥ-ଦର୍ଶନର ଅନ୍ୱେଷା ଶେଷ ହୋଇନାହିଁ ଏହାର ନିରବଚ୍ଛିନ୍ନତା ଅଦ୍ୟାବଧି ମଧ୍ୟ ରହିଅଛି । ଏହା ସତ୍ତ୍ୱେ ବି ଶ୍ରୀମଦ୍‌ଭଗବଦ୍ ଗୀତା ସହ ତୁଳନାତ୍ମକ ଭାବେ ଅଷ୍ଟାବକ୍ରର ସେତେ ସୁପ୍ରତୁଳ ଆଲୋଚନା ହୋଇନାହିଁ । ଆତ୍ମଦର୍ଶନର ଅଭିଳାଷ ନୁହେଁ ବରଂ ଆତ୍ମ ଅନ୍ୱେଷଣର ଭାବବୋଧରେ ରଚିତ ହୋଇଥିବା ଏହି ଅଷ୍ଟାବକ୍ର ଗୀତା ସର୍ବଦା ଦ୍ୱୈତବାଦକୁ ବିରୋଧ କରିଛି । ଏଣୁ କିଏ ଜାଣେ ଆଜି ବି ଭାରତର କେଉଁ କୋଣାନୁକୋଣରେ ଆତ୍ମଦର୍ଶନର ଯେଉଁସବୁ ଗ୍ରନ୍ଥ ରଚନା କରାଯାଉଛି, ତାହା ଏହି ଅସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଭାବବୋଧକୁ ପରିପୂର୍ଣ୍ଣତା ଦିଗରେ ପରିଚାଳିତ ନ କରିବ ।

୭. ଉପସଂହାର:

ପରିଶେଷରେ, 'କୀର୍ତ୍ତୀରକ୍ଷ ମାଂବନ୍ଧ ସ୍ଥାୟା ଭବତୀ ଭୂତଳେ', ଅର୍ଥାତ୍ ଗୁଣର ସମ୍ପର୍କ ଏକ ସ୍ଥାୟୀ ଭବିଷ୍ୟତକୁ ଭିତ୍ତି କରେ । ଏଣୁ ପ୍ରାଚୀନ ଭାରତରେ ରଚନା କରାଯାଇଥିବା ଅନ୍ୟ ଗୀତା ଅପେକ୍ଷା ଅଷ୍ଟାବକ୍ର ଗୀତା ପୁରାତନ କି ନୁହେଁ ତାହା ଏକ ଭିନ୍ନ ବିଷୟ, କିନ୍ତୁ ଏହାର ଆତ୍ମ-ଜ୍ଞାନ ପ୍ରାପ୍ତିର ଅନନ୍ୟ ବ୍ୟାଖ୍ୟା ହେତୁ ଏହା ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ସ୍ଥାନ ଦାବି କରେ । ଉପନିଷଦିକ ଚିନ୍ତାଧାରାରୁ ଉପରକୁ ଉଠି ମହର୍ଷୀ ଅଷ୍ଟବକ୍ର ଜଗତର ଅଭିଜ୍ଞତା ମାଧ୍ୟମରେ ଆତ୍ମାର ଏକତା ଏବଂ ସର୍ବଶକ୍ତି ବିଷୟରେ ଜ୍ଞାନ ଦେଇଛନ୍ତି । ଅଷ୍ଟାବକ୍ର ଗୀତାରେ ଏଣୁ ଉଲ୍ଲେଖ ଅଛି ଯେ, "ଅଜ୍ଞମାନେ କୁହନ୍ତି ଯେ ଜଗତ ବିଦ୍ୟମାନ ଅଛି, ବ୍ରହ୍ମ ଅଛନ୍ତି ଏବଂ ଜୀବନ ଅଛି ।" କିନ୍ତୁ ଯିଏ କୁହନ୍ତି ଯେ ଦୁନିଆରେ କିଛି ନାହିଁ ଏବଂ ବ୍ରହ୍ମ ହେଉଛି ଚରମ ସତ୍ୟ, ସେମାନେ ମଧ୍ୟ ଅଜ୍ଞ । ଯେଉଁମାନେ ଆତ୍ମଜ୍ଞାନ ହାସଲ କରିଛନ୍ତି ସେମାନେ ଅସ୍ତିତ୍ୱ ଏବଂ ଅସ୍ତିତ୍ୱର ଭ୍ରମରେ ପଡ଼ନ୍ତି ନାହିଁ । ସେହି ଜ୍ଞାନୀ ବ୍ୟକ୍ତି ନିଜର ବିଚାରରେ କୌଣସି ଭ୍ରମାତ୍ମକ ତରଙ୍ଗ ନାହିଁ । ସବୁକିଛି ପ୍ରଶାନ୍ତି ଏବଂ ଏକ ସର୍ବୋଚ୍ଚ ନୀତିର ଆଶ୍ରୟ କରିଛି । ଏହା ହେଉଛି ଜ୍ଞାନର ଚରମ ଅବସ୍ଥା (୨୦/୧୪ ଅଷ୍ଟାବକ୍ର ଗୀତା) । ଏହା ବ୍ୟତୀତ ଅଷ୍ଟାବକ୍ର ଗୀତା ଆଜି ମାନବ ସମାଜ ପାଇଁ ଆତ୍ମଜ୍ଞାନ ହାସଲ କରିବାର ସର୍ବୋତ୍ତମ ମାଧ୍ୟମ, ଏହାକୁ ମଧ୍ୟ ଅସ୍ୱୀକାର କରାଯାଇ ପାରିବ ନାହିଁ ।

ପାଠ୍ୟଟୀକା :

୧. ବ୍ରହ୍ମସୂତ୍ର ବୃତ୍ତି, ସଦାଶିବେନ୍ଦ୍ର ସରସ୍ୱତୀ, ଦ୍ୱିତୀୟ ସଂସ୍କରଣ, ଶ୍ରୀରଙ୍ଗମ୍-୧୯୧୭

୨. Brahmasutra Bhasya of Sankaracharya, Tr by Swami Gambhirananda, 1965.

୩. The Guru-Shishya parampara: A broaderview, Ranade, Ashok D. 1998

୪. Brahma Darshan, Tankinath Madan, 1925

୫. (କ) Pandit, Bansi, Explore Hinduism, P-27

(ଖ) Hume, Robert Ernest (1959), The world's living religions, P-29

(ଗ) The Bhagavad Gita and the West: The Esoteric Significance of the Bhagavad Gita and its relation to the Epistles of Paul; Steiner books P-317

(ଘ) Preface, The Bhagavad Gita: The Lords Song. Adyar; The Theosophical publishing house

(ଙ) Mishra Vijay, The Gothic Subline, Sunny Press, 1994, P-249

୬. ପ୍ରହରାଜ, ଗୋପାଳଚନ୍ଦ୍ର: ପୂର୍ଣ୍ଣଚନ୍ଦ୍ର ଓଡ଼ିଆ ଭାଷାକୋଷ, ପୃଷ୍ଠା ସଂଖ୍ୟା-୨୨୨୫

୭. ମାନସିଂହ ମାୟାଧର: ଗୀତା ମାହାତ୍ମ୍ୟ, ପୃଷ୍ଠା ସଂଖ୍ୟା-୪

୮. Swami, a Bhedananda: Self Knowledge (atma-jnana), 3rd edition, the vedanta society, west cornwali, ୧୯୧୮
୯. ୧୩୨ ରୁ ୧୩୪ ଅ୍ଧାୟ, ବନପର୍ବ, ମହାଭାରତ
୧୦. ଚିନ୍ମୟାନନ୍ଦ, ଅଷ୍ଟାବକ୍ର ଗୀତା, ମୁଖବନ୍ଧ, ପୃଷ୍ଠା ସଂଖ୍ୟା-୦
୧୧. Mukerjee, Radhakaml, Astavakragita (the song of the self-supreme): The Classical Text of Atmadvaita by Astavakra, Motilal Banarasidass, ୧୯୭୧
୧୨. Byrom, Thomas, The Heart of Awareness: A Translation of the Astavakra Gita, Shambhala Publications, 1990, P-xxiii
୧୩. ମହାଭାରତ, ବନପର୍ବ, ଅଧ୍ୟାୟ ୧୩୨-୧୩୪
୧୪. ମହାଭାରତ, ବନପର୍ବ, ଅଧ୍ୟାୟ ୧୩୩, ଶ୍ଳୋକ-୧୮
୧୫. Chapter 6: Dhan Yo, Bhagvad Gita
୧୬. Chakravarthi, Ramprasad, Advaita Epistemology and metaphysics: An outline of Indian non- realism, Taylorand Francis, 2013, P; 190-194
୧୭. ଅଷ୍ଟାବକ୍ର ଗୀତାର ଷଷ୍ଠ, ପଞ୍ଚଦଶ ଏବଂ ବିଂଶ ଅଧ୍ୟାୟ
୧୮. ଅଷ୍ଟାବକ୍ର ଗୀତା ଅଧ୍ୟାୟ- ୩.୫, ୧୨.୭, ୧୫.୬
୧୯. ଅଷ୍ଟାବକ୍ର ଗୀତା ଅଧ୍ୟାୟ-୩.୧
୨୦. ଅଷ୍ଟାବକ୍ର ଗୀତା ଅଧ୍ୟାୟ-୨.୧୨, ୧୫.୯
୨୧. ଅଷ୍ଟାବକ୍ର ଗୀତା ଅଧ୍ୟାୟ-୨୦.୧୪
୨୨. ଅଷ୍ଟାବକ୍ର ଗୀତା ଅଧ୍ୟାୟ-୨୦.୧
୨୩. ଅଷ୍ଟାବକ୍ର ଗୀତା ଅଧ୍ୟାୟ -୧.୧୫,୧୨.୧
୨୪. ଅଷ୍ଟାବକ୍ର ଗୀତା ଅଧ୍ୟାୟ -୧୬.୨
୨୫. ଅଷ୍ଟାବକ୍ର ଗୀତା ଅଧ୍ୟାୟ -୧୯.୭
୨୬. ଅଷ୍ଟାବକ୍ର ଗୀତା ଅଧ୍ୟାୟ -୧୮.୯୨
୨୭. ଅଷ୍ଟାବକ୍ର ଗୀତା ଅଧ୍ୟାୟ -୧.୬
୨୮. ଅଷ୍ଟାବକ୍ର ଗୀତା ଅଧ୍ୟାୟ - ୨୦.୪
୨୯. ଅଷ୍ଟାବକ୍ର ଗୀତା ଅଧ୍ୟାୟ -୨୦.୪, ୧୮.୫୭, ୨.୨୩ ରୁ ୨୫
୩୦. ଭଗବଦ୍ ଗୀତା, ଅଧ୍ୟାୟ ୫ମ ଓ ୭ମ
୩୧. ଅଷ୍ଟାବକ୍ର ଗୀତ ଅଧ୍ୟାୟ-୧୫.୮
୩୨. 3rd Chapter, Karma Yoga, Bhagbad Geeta

ଅନ୍ୟ ସହାୟକ ଗ୍ରନ୍ଥସୂଚୀ :

୧. ପ୍ରହରାଜ, ଗୋପାଳଚନ୍ଦ୍ର, ପୂର୍ଣ୍ଣଚନ୍ଦ୍ର ଓଡ଼ିଆ ଭାଷାକୋଷ, ଉତ୍କଳ ସାହିତ୍ୟ ପ୍ରେସ, କଟକ, ୧୯୪୦ ଓ
୨. ମାନସିଂହ, ମାୟାଧର,ଗୀତାମାହାତ୍ମ୍ୟ, ଜେ ମହାପାତ୍ର ଏଣ୍ଡ କୋଃ, କଟକ, ପ୍ରଥମ ପ୍ରକାଶ,୧୯୬୯ ।
୩. ବେଦବ୍ୟାସ, ମହାଭାରତ,ଗୀତା ପ୍ରେସ୍, ଗୋରଖପୁର ।
୪. ଚିନ୍ମୟାନନ୍ଦ, ସ୍ୱାମୀ, ଅଷ୍ଟାବକ୍ର ଗୀତା,ଚିନ୍ମୟ ପ୍ରକାଶନ, ମୁମ୍ବାଇ,୨୦୧୬ ।
୫. Basu,B.D, The sacred books of the hindus,VOL-XI, The panini office,Bhubaneswari Ashram,Bahadurganj, Allahabad, ୧୯୧୫
୬. ବେଦବ୍ୟାସ, ଶ୍ରୀମଭଗବଦ୍ ଗୀତା, ଗୀତା ପ୍ରେସ୍, ଗୋରଖପୁର ।

ଓଡ଼ିଆ ଭାଷା ଓ ସାହିତ୍ୟ ବିଭାଗ,
ଉତ୍କଳ ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟ, ବାଣୀବିହାର, ଭୁବନେଶ୍ୱର
ଦୂରଭାଷ : ୭୩୭୭୬୪୨୦୩୭